

АЛЕКСАНДАР ЧАНЦЕВ

КРАЈ БЕЗ МАПЕ

Морам да напишем овај текст. Нерођено дете, оно се унутра већ претвара у чудовиште. Труне. Може да процвета као канцерогена анемона. Неопходно је пустити га царским резом оловке, одавно је неопходно.

„Како и шта говоримо у првом реду зависи од тога како и о чему ћутимо” (Бибихин, „Језик и филозофија”).

И док ми је крв разблажена лековима за спавање (несаница се нечујно кревели, шта је брига), а ноћ још није помешана с јутром, можда је право време? Време у коме је читава ствар – и шачица кроз прсте смисла. Да се поразговара о тишини.

„Тамна је ноћ, само меци звижде степом,

Само ветар зуји у жицама, блед је звезда трептај.

У тамној ноћи ти, вољена, знам, не сниш...”

Често је то певушила. Читала ми је, поклањала књиге, увек с посветом по тадашњем обичају – за 23. фебруар, за 9. мај, за 7. новембар.

Али докле се скривати иза цитата?

Ја – и фотографије – још памтим бабу пуну живота. Пуначку. С кратком трајном. Нежнолила косе – како ли се звала та фарба? Чини ми се да се баба чак сама фарбала. Питати маму. Мама ће питати зашто. Питања ће се укрстити. Сећам се како је окопавала нешто на викендици, садила, нешто је радила.

А још раније – боја косе се мења у црну – шетали смо се по Сребрном бору. Санке, снег, брвнара. С дедом још и даље – пешчани копови, шаша. Помало изношена риђа шубара од лисице, бунда – од крзна чебурашке¹. Астрахански оковратник, црни капут, и дедина шубара – мирише на снег, зној и ћелу.

---

¹ Један од главних ликова цртаног филма Романа Качанова, снимљеног по књизи Едуарда Успенског „Крокодил Гена и његови другари”. (Прим. прев.)

Пред крај живота баба је ослабила, изгледала је као дете. Мало хлеба и чаја кључне, више неће, ма шта да сам доносио. „Ала нам је боговска трпеза”, то јој је раније била узречица. И – „једи шта ти душа иште”. А онда као да је Бог скресао следовања, почео мање хране да ставља у кавез пре но што ће га за њу отворити заувек, навикавао је на слободу. Одавно је престала да увија косу. Прво пепељасту, после је постала сасвим бела. Мека, тако мека, равна, лака, кратка. Ореол за старице, шалила се баба, паперје. Увек се много шалила на свој рачун. Шта, још ће се она увити, нашминкати и изаћи у шетњу. Ето како комшија зове, честита све празнике. Само што је он старији од ње, а она напоље одавно не излази, који је дан у недељи, а какво је време? Толико је дуго у кући да је све заборавила, ко мари.

Посао доктора рендгенолога читав живот. Али заштитна опрема је тада била лоша – висок степен зрачења, инвалидитет, рано је отишла у пензију.

Нигде није била. Када сам почео активно да путујем, долазио бих да причам (деда који, такође, нигде није био, могао је да исприча о тим земљама више од мене, он је тек све знао), баба – ја сам само на југу била с дедом и Андрјушом, он је још био мали. Позлило је с озраченом главом баби, онда и малом Андреју – одмор се завршио за пар дана.

Зато је баба у детињству правила подвиге, била је – велика враголанка, како ју је звао деда Андреј. Прво је у пуној зимској опреми пропала кроз лед – добро да ју је извукао неки познаник из њихове улице, одвео је кући, истрљали је алкохолом. Онда се млађахној баби није допало у евакуацији. Наговорила је другарицу и – побегле су. Некако су се пробиле возовима, поштанским колима до Москве. Како?! Деда Андреј, мој прадеда, када је видео бабу у кухињи, њено изненађење, пребледео је као крпа. И један једини пут је ударио. Зато што: ратно време, патроле, забрана – све је могло да доведе до стрељања. Некако се добро свршило.

Није се баш добро свршило у фабрици. Тад су сви радили, чак и они, још скоро деца. Смене по 12 сати, кашњења – најстроже. Некакви војни калупи, стројеви. Метална струготина се отргла, скочила баби на руку. Рука се ужасно упалила.

Шта знам о годинама, деценијама између њених успомена о детињству и рату и последњим данима, највише о томе какав сам био као мали ја, Андрјуша, Гаља? Што на крају нисам дошао с лаптопом да питам, послушам и забележим? Није ми било мрско, било ме је – помало страх. Туђег-рођеног живота, који се тиче твоје породице. Најближе је најстрашније. Није ни страшно, него – као загрљаји, понекад их избегаваш.

Како су им дали стан на улици Народног ополчења, на „Октобарском пољу”. То је чудна прича, једна од оних које већ никад нећу сазнати. Како су се с Тверске моји прабаба и прадеда мењали за тамо. Да, из комуналног стана, али из великог стана. У крају где су само хрушчовке од панела, а околу скоро шума, „блато до колена”. По наговештајима разумевам – било је лакше дати собе, али сачувати нешто важније. Размена фигура без мата.

Шума се, иначе, протезала у близини. Зато су викендицу дали мојој прабаби – то је била тек расцепкана на парцеле шума. Вепрови, чупање дрвећа, на 10 метара не знаш где си. Бежали су од велике државе, крили се од ње иза дрвећа, иверје је праштало поред, њих се није тицало? Могло би се и тако написати, али на викендицу сигурно нису бежали, већ су ишли, срећни.

У пролеће, у мају, док је још црна земља уздисала у првим ви-сисабама, нарцисима и стидљивој, из пластеника-снега, трави. У малом „Жигуљи”, где се над нама – бабом, дедом, мамом, мноме, стварима – клатио дедин врло издашан расад у обрезаним плавим паковањима од млека, штимајући парадајским, његовим киселкастим мирисом, који је остајао на прстима као зељонка². У јесен тужно, али и добро – умити се, згрејати се – с колима већ дупке пуним краставаца, парадајза, унапређених до сопствених гајби, с торпедима зелених тиквица и бомбама тикава. Москва је током лета успевала да промени свој мирис, а ја да се одвикнем – пластика, лак, нечији туђи прозор на згради прекопута. И прво звонце јесени.

Онда се у септембру, кад сам већ увећано ишао у школу, њихов ауто котрљао код нас у Москву, да нам доведе „жетву”. Један свитац из све тамније ноћи, разгледница с викендице.

Ипак, шта се све дешавало тих година, тих чудних деценија, дугих, развучених, али и брзих у својој истоветности? 50-е, 60-е, 70-е. 80-е већ и сам памтим. А пре тога? Пријатна изгубљеност, стални строги и истовремено лењи рад, време за ручак без узбуна и невоља? Све је прекривено паперјем тополе, оно смекшава кораке, само су сене на њему у даљини, као трагови ватре. Као у пролазима, на избељеним зидовима, од нечије шибице. Шибица, коју је бацио сапутник, прхнула кроз прозор попут лептира – у вечно летње двориште.

Нећу овде ни есеј, ни лирски ток свести. Они ће спрати онај говор сећања, који већ неколико година не чујем. Та „бивају речи

---

² Бриљантно зелено – органско једињење, чији раствор има антисептичку примену у медицини. Интензивна боја овог лека дуго се задржава на кожи. (Прим. прев.)

које поседују такву суштинску дубину или тако дубоку несуштинску да се стидиш поновити их након што је прошао тренутак који их је дозвоао” (Јингер, „Авантуристичко срце”). Сећања говоре само таквим речима, а ми покушавамо да их преведемо на језик вечности, као да задржавамо сан, или пратимо лет лептира.

Мислим да су те године биле испуњене нечим ситним. Неком совјетском јелчицом око које се хватају у коло деца и одрасли. Они расту, а јелка – не. Али тако и треба. Куповином машине за веш, на пример. Чак аута. „Покровском капијом”, „Иронијом судбине” – или то ја из њих извозим успомене за другог човека? Парадама за 9. мај – баба их је гледала на телевизору до самог самца-тог краја. Није разумела зашто ја не гледам.

Баба је имала две другарице – две Руже. И комшиницу Зоју. Једна Ружа је била старија, пуначка, помало ћакнута („како се тада говорило”). Друга, напротив, живахна, активна, чак авантуристички тип. Једном је дошла у госте – само такав звек и шала! Али живот их је разбацао још пре него што је њиховим гробовима почела да жонглира смрт. Једна је пред старост нешто сломила, једва да је могла доћи до телефона. Све који су живели близу разбацали су, раселили по разним крајевима, уређујући овај на нулу и кључ у браву. И Зоја се полако некуд изгубила. Као што се губе ствари, одлазе тише од људи – покушајте да се сетите кад сте бацили ону играчку, онај капут, оно посуђе. Тише, тише пуца живот, пена дана.

Прво је умро њен син, мој ујак Андреј. За две године на исти дан мој деда. Сећала се само њега. Када су 90 година и оно што долази почели да бришу, да мету трагове њене свести, Андреја чак није могла одмах да се сети. Је ли тиме прецртала бол, да ли тако удеси природа када деца погрешно умиру раније? Је ли то захтевао веома дуг, више од 70 година дуг заједнички живот с дедом? Толико – данас и не живе, шалио сам се. Ма на крају нису ни живели, у сваком случају – засебним животима. То је већ била нека недокучива, исто као и толике године, симбиоза. Када једно боље од другог зна које лекове, кад хитну, коју супу треба скувати. И све речи, свађе, све је било – као укус те супе, познат и непоновљив ни на једном другом шпорету.

Долазио сам кад је баба већ била сама. После посла. Често, али накратко. Баба се присећала. Прекидала је сама себе, пребацивала се. Питала уобичајено – како је на послу, како је напољу, како се мама осећа. И поново се присећала. Од тога да је опет сањала деду како јој говори да је чека, до тога какви су сви били кад су били мали. Ево – овде опет недостаје комад, тих 50-их, 60-их, 70-их. Живот се, изгледа, тако добро ужљебио тих година да помало личи

на испит – професор већ на почетку одговора схвата да све знате, реците нешто с краја за сваки случај, и то је то, слобода, хвала.

Хранила, хранила, него шта, увек. Последњих година – глауком, једно око скоро слепо, наочаре већ нису помагале – тањира су били све прљавији, баба напросто није видела кад их је прала. Одбијао сам, убеђивао да сам сит. А баба баш и није јела оне ђако-није које сам куповао успут. Једноставно није желела. Тако смо се у кухињи – туђој, њихову зграду су срушили и преселили их у нову, а овај нови стан нисмо уређивали ми, ни срећа, већ само две смрти – хранили успоменама. Уосталом, ја сам и од њих бежао за неких сат времена, сат и по. Ни сит, ни гладан, ето тако.

Изузетак су били слаткиши, бомбоњере. Њих је, када смо сви још живели заједно, ба понекад скривала под јастук, за резерву. Сви су знали. А ругала се себи највише она сама. Дечји смех. Игре стараца. У њима учествује, исто као с децом, читава породица.

Моје сећање просејава, одмерава само ретке успомене, како су испадали чврсти, као пандин стомак, пељмени кроз посебни метални калуп, кад смо их сви заједно правили зими. Онда су прелазили на балкон. Тамо је деда у кућице за птице низао сало, за сенице. Или за зимовке, а сенице су јеле нешто друго? Ето мешам њихову храну, а деда никада не би погрешио.

Сећам се – штапова.

За скијање, ходали смо с њима. Штап који сам нашао негде у дворишту и играо се њим. Било је време да се иде кући и – баба је дозволила туђем псу да однесе штап. Расплакао сам се, мој штап. Баба је уз извињавање власнику пса вратила штап. Још се стидим тога, без обзира на све што сам после забрљао. Или – сад већ срећа – она и деда долазе на викендицу. На задњем седишту, усред хране, ствари, свега, метална ручка с гуменим рукохватом. Бушилица нека? Али ерупција радости – то је волан растављеног бицикла за мене.

Симболично је, зар не, што на тим штаповима храмљу моје успомене? У томе је и ствар, што нису само моје. Њихове су. Они су ми их завештали, али умрем ли ја – умреће и оне. Сасвим, коначно, васкрсењу не подлеже. Сене успомена могу нас срести тамо само када их неко препознаје.

То је као код Гогоља, кажите тамо, у престоници, да је живео неки Бобчински, да живи неки Добчински? Али зар дахом на стаклу, само дахом сваког јутра ми не доказујемо управо то? Не знајући коме, од кога и зашто је то потребно.

Та ознака по којој ће пронаћи пут назад они који су отишли у земљу која нема мапу – крај свитаца у „тами непролазној” (још један израз ба).

Сећам се њених прстију с тако натеченим, до бола у погледу, од артритиса зглобовима. Руке нису морале (могле) више ништа да пишу, све је било написано на њима. А испод чаршава који је прекривао лице вирио је њен прст с ноктом – као да је сада порастао, баш у овом тренутку одвајања од свега живог, та мама јој их је секла.

Тешио сам маму – толико је проживела, живела је срећно, с вољенима, а сада већ није хтела, хтела је отворено, скоро без устручавања пред нама, њима. Ма и какав је то живот у лежању, с толиким болестима? Мама је мало престајала да плаче, слагала се. Мене нико неће утешити – задњи сам у овом низу, нема никог иза мене. Све је преда мном.

Толико су ми помагали. Након што се дедино министарство затворило-спојило-прогутало, запослио се у „производњи повећане опасности” и чак је добрано за 90-е зарађивао. Сећам се боје оне хиљадарке коју су ми ставили у касицу. Или песме – био сам болестан, пропустио сам много часова у основној, баба је написала песму место мене и однела је у школу. Испало је накриво – у разреду су ме после зафркавали за зечицу из те песме. Али тога ме уопште није срамота. Да, наравно, после сам давао новац, куповао, водио код доктора. Али тај новац, као и успомене, изгубио је вредност још пре изласка, јефтинији је од оног, њиховог, правог. Новац успомена – то је увек кусур.

Нина Андрејевна Курчатова, 7. 11. 1926 – 17. 8. 2018.
2. јануара 2021.

Превела с руског
Василиса Шљивар